

H.L. Wesseling

De man die nee zei

Charles de Gaulle, 1890-1970

2012 Uitgeverij Bert Bakker Amsterdam

Voor Lise Grünfeld en Anneke Vrins

Eerste druk februari 2012

Tweede druk maart 2012

Derde druk maart 2012

Vierde druk april 2012

Vijfde druk april 2012

© 2012 H.L. Wesseling

Omslagontwerp Suzan Beijer

Foto omslag Rapho/Hollandse Hoogte

Zetwerk Mat-Zet bv, Soest

www.uitgeverijbertbakker.nl

ISBN 978 90 351 3660 1

Uitgeverij Bert Bakker is onderdeel van Uitgeverij Prometheus

'Rightly to be great
Is not to stir without great argument,
But greatly to find quarrel in a straw
When honour's at the stake.'

WILLIAM SHAKESPEARE, *Hamlet*

INHOUD

- Proloog – Een bezoek aan Colombey-les-Deux-Églises* 9
- Inleiding – De generaal zegt nee 13
- I IN DIENST VAN FRANKRIJK, 1890-1958** 17
- 1 Soldaat van Frankrijk 23
 - 2 Een eigenzinnige officier 45
 - 3 De zware keuze 56
 - 4 Het kruis van Lotharingen 65
 - 5 De strijd om de macht 83
 - 6 Van Parijs naar Colombey: de tocht door de woestijn 113
 - 7 Van Colombey naar Parijs: de terugkeer van de generaal 129
- II STAATSHOOFD EN STAATSMAN, 1958-1970** 155
- 8 Een dag uit het leven van de president van Frankrijk 161
 - 9 Een onoplosbaar probleem: het Algerijnse vraagstuk 174
 - 10 'Een andere wereld': De Gaulle en de Verenigde Staten 197
 - 11 'L'Europe des États': de Europa-politiek van De Gaulle 224
 - 12 'De verbeelding aan de macht': Charles de Gaulle en de Fransen 249
 - 13 Verval en vertrek 269
 - 14 Op weg naar het einde 283

Noten 295

Bibliografie 303

Chronologie 309

Register van namen 313

PROLOG

Een bezoek aan Colombey-les-Deux-Églises

Het was voorjaar 1983 en wij waren op weg naar de Savoie, waar wij toen een huis bezaten in een dorpje met de lieflijke naam Grésy-sur-Isère (Fontaine), voor wat de regenachtigste paasvakantie aller tijden zou worden. Wij hadden geen haast want het regende ook in Grésy en maakten de eerste nacht een stop in Reims, vooral om de kathedraal nog eens te zien. De volgende dag realiseerde ik mij dat wij vlak bij Colombey-les-Deux-Églises waren, dat ik daar nog nooit geweest was en La Boisserie, het woonhuis van Charles de Gaulle, nog nooit had gezien. Dit was dus een goede gelegenheid om dat te doen. In de Savoie regende het nog steeds.

Al vanuit de verte was het grote monument voor De Gaulle te zien: een reusachtig kruis van Lotharingen, symbool van de gaulistische beweging, van 1500 ton en 45 meter hoog, op de heuvel van Colombey. Het monument is op 18 juni 1972 door president Pompidou geïnaugureerd. Het geld ervoor was door een nationale inzameling bijeengebracht. Die dag, 18 juni, was niet toevallig gekozen. Het was de dag waarop De Gaulle in 1940 vanuit Londen de Fransen had opgeroepen door te vechten, de dag waarop alles begon.

Colombey-les-Deux-Églises, dat overigens maar één kerk heeft – de andere is al lang geleden verdwenen – ligt in de Champagne, tussen Troyes en Chaumont, of administratief geformuleerd: in het departement van de Haute-Marne, nog anders gezegd: in het

Het Kruis van
Lotharingen.
Monument voor
De Gaulle in Colombey-
les-Deux-Églises

midden van niets. Het huis ligt buiten het dorp en had, toen De Gaulle het in 1934 kocht, een flinke tuin van tweeënhalve hectare. Later heeft hij grond bijgekocht. Het had toen veertien kamers, verdeeld over twee verdiepingen, en een zolder. Na de oorlog heeft hij er een toren bijgebouwd. Daar bevindt zich het beroemdste vertrek van het huis, namelijk de studeerkamer waar hij zijn oorlogsmemoires schreef en die een uitzonderlijk mooi en weids uitzicht over het glooiende landschap biedt.

De aanblik van dit huis roept direct twee vragen op. De Fransman vraagt zich af: wat had hij in deze desolate streek te zoeken? De Nederlander: hoe kon hij zo'n groot huis betalen? Het antwoord op de tweede vraag houdt verband met dat op de eerste. De Gaulle zocht een plaats waar hij in alle rust kon werken en wandelen. Hij wilde in zijn tweede huis – want door zijn werk woon-

den ze door het jaar in Parijs of in garnizoensplaatsen – rust en stilte. Die rust was ook goed voor zijn zwaar gehandicapte dochter Anne.

Dit deel van Frankrijk heeft weinig te bieden. Hier geen zon, zee, strand of skipistes zoals aan de kusten van Normandië en Bretagne, de Côte d'Azur of de Savoie. Het klimaat is hard: kou, wind en regen. Toeristen en tweedehuiskopers hadden hier niets te zoeken en het huis was dus niet duur, ook omdat het de tijd van de wereldcrisis was en de huizen sowieso goedkoop waren. Het huis was bovendien toen zij het kochten uiterst primitief. Er was geen stromend water en geen elektrisch licht. Toch was de koop-som van 45.000 frank een fors bedrag voor een officier zonder geld en met een gering traktement. Hij kocht het dan ook door middel van de typisch Franse financieringsvorm van een lijfrente ('viager'). Een deel werd direct betaald, een ander in jaarlijkse termijnen tot het hele bedrag was afgelost of de begunstigde overleden, als dat eerder het geval was. Gelukkig voor De Gaulle ging de begunstigde, dat wil zeggen de vorige eigenares, al na twee jaar dood. La Boisserie was nu van hem.

De De Gaulles hebben er vóór de oorlog slechts een paar va-

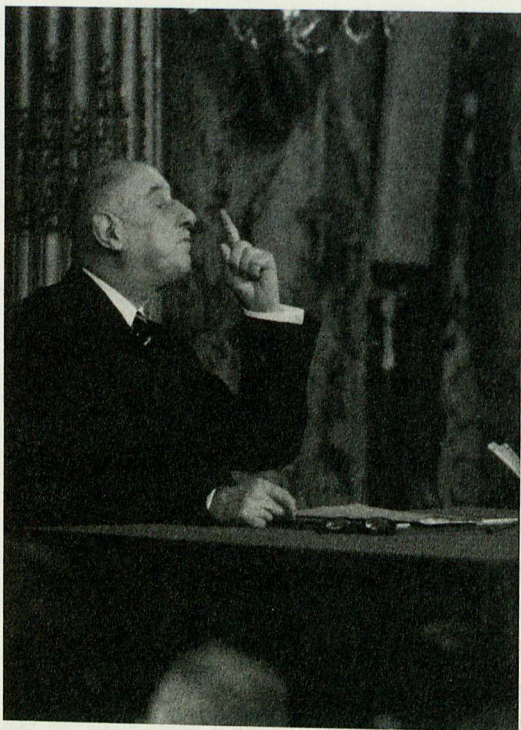
La Boisserie, het huis van De Gaulle in Colombey

kanties doorgebracht. Mevrouw De Gaulle verbleef er 's zomers. De Gaulle zelf kwam er alleen tijdens zijn verlof van veertien dagen. De Duitse opmars in mei 1940 ging zo snel dat De Gaulle zijn vrouw de goede raad gaf het huis te verlaten en onderdak te zoeken in het huis van haar zuster in de buurt van Orléans. Vandaar ging het verder naar Bretagne en uiteindelijk naar Londen. Zij zouden er pas in 1946 in terugkeren. Toen De Gaulle in 1940 ter dood werd veroordeeld wegens landverraad werden zijn bezittingen geconfisqueerd en werd het huis te koop gezet. Maar er bleek geen koper te vinden te zijn en zo bleef het dus vier jaar lang leeg staan, geplunderd door boeven en schavuiten en later min of meer systematisch gesloopt door de Duitse bezettingsmacht. In 1944 was er nog slechts een ruïne van over en het zou tot 1946 duren voor De Gaulle, die inmiddels uit de politiek was teruggetreden, er weer zijn intrede kon nemen, nu als vaste verblijfplaats. Als hij in Parijs moest zijn, verbleef hij voortaan in een hotel. In La Boisserie woonde hij met zijn vrouw en tot haar dood in 1948 met 'la pauvre Anne', hun zwaar gehandicapte dochter. Er waren twee vrouwelijke bedienden: een kokkin en een huishoudster. Colombey was strikt privé, alleen voor familie en intieme vrienden. De enige officiële bezoeker die er ooit gelogeed heeft, was de Duitse bondskanselier Adenauer. Hij logeerde er in 1958. Gelukkig was er toen stromend water.

INLEIDING

De generaal zegt nee

De persconferenties van generaal De Gaulle – ook al was hij al jaren president De Gaulle, hij bleef voor de meesten altijd generaal De Gaulle en wilde zelf ook zo worden aangesproken – behoorden tot de grote rituelen van de door De Gaulle in 1958 gestichte Vijfde Franse Republiek. Zij vonden plaats in de feestzaal van het Élysée voor een gehoor van zo'n 800 à 1000 mensen. Met persconferenties in de gewone zin van het woord hadden zij weinig te maken. Zeker, er waren journalisten – naast vele andere genodigden en het hele Franse kabinet – en er werden vragen gesteld, maar dat was slechts een aanleiding om De Gaulle de kans te geven zijn visie op Frankrijk, Europa, Amerika en de rest van de wereld uiteen te zetten. Hij heeft in totaal zeventien van die persconferenties gegeven en daarvan is die van 14 januari 1963 de persconferentie die wellicht het meest de aandacht heeft getrokken, zeker in Nederland, Engeland en Amerika. Dit was namelijk de persconferentie waarop de generaal nee zei tegen het verzoek dat in 1961 was gedaan door de Britse premier Harold Macmillan om te mogen toetreden tot de Europese Economische Gemeenschap, een verlangen dat in Nederland hartstochtelijk werd gesteund. Het veto van De Gaulle tegen dit verzoek was niet het enige onderwerp van deze conferentie. Hij sprak ook uitvoerig over zijn plannen voor een Frans atoomwapen, die later veel opschudding zouden veroorzaken, maar het anti-Britse veto was wel het meest actuele punt.

Een persconferentie

In zijn toespraak zette De Gaulle uiteen waarom zo'n toetreden onwenselijk was. De EEG was een continentale gemeenschap. De landbouw was een essentieel onderdeel van de gemeenschappelijke markt. Engeland daarentegen is een eiland dat leeft van handel en industrie. Het voedt zich goedkoop met agrarische producten uit Amerika en de Commonwealth. Engeland had aanvankelijk niet mee willen doen aan de Gemeenschap, het had een eigen vrijhandelsassociatie opgericht met zes andere landen. Het had de Gemeenschap tegengewerkt en wilde, nu die een succes was gebleken, toch toetreden, maar op zijn eigen voorwaarden en met die andere landen in zijn gevolg. Zo'n Gemeenschap van dertien landen zou heel anders zijn dan wat nu bestond en daarmee kwam De Gaulle bij zijn eigenlijke punt. Zo'n Gemeenschap zou een weinig samenhangende Atlantische Gemeenschap worden die via Groot-Brittannië in feite onder

Amerikaanse leiding zou komen te staan. Dat wilde Frankrijk niet. Het wilde 'une construction proprement européenne'.¹ Groot-Brittannië hoorde dus niet thuis in de EEG maar dat hoefde niet uit te sluiten dat het zou kunnen samenwerken met de EEG en met Frankrijk zelf. Want, zei de generaal, Engeland is een groot land en de Britten zijn een groot volk. Frankrijk en de Fransen dachten met grote bewondering terug aan de Britse steun in de Eerste Wereldoorlog. Groot-Brittannië had bovendien in 1940 de wereld gered. Men moest het daarvoor eeuwig dankbaar zijn.

Na de beschouwing over Engeland en de EEG ging De Gaulle over op de Amerikaanse plannen voor de ontwikkeling van een Multilaterale Kernmacht, die onder commando van de NAVO en dus de facto van de VS zou komen te staan. De Britten hadden dit plan aanvaard en de Amerikanen deden nu hetzelfde aanbod aan de Fransen. Ook hiertegen zei De Gaulle nee. Het atoomwapen, zo merkte hij op, kan niet anders dan een nationaal wapen zijn. Integratie in een groter geheel is onmogelijk. Wie immers zou besluiten tot de inzet ervan? Dat zouden de Amerikanen zijn en sinds de Sovjet-Unie ook over een reusachtig kernwapenarsenaal beschikte, kon men niet meer uitgaan van het idee dat Amerika dat wapen zou inzetten ter verdediging van Europa en daarmee het risico lopen zichzelf te laten vernietigen. Een eigen Franse atoommacht was derhalve noodzakelijk en al zou die nooit de omvang krijgen van die van de grote twee, de afschrikwekkende werking ervan zou groot genoeg zijn.

Het nee tegen de Britten en de Amerikanen had te maken met de grote strategie, het 'grand dessin' voor het herstel van Frankrijks plaats in de wereld, dat De Gaulle voor ogen stond. Nadat de Algerijnse crisis in 1962 was beëindigd en hij in datzelfde jaar de eerste rechtstreeks gekozen Franse president was geworden, kon hij zich erop beroepen de wil van het volk te vertegenwoordigen. Bevrijd van de last van de Algerijnse oorlog heeft hij zich vanaf dat jaar volledig ingezet om deze plannen te realiseren. Daar was hij overigens al direct nadat hij in juni 1958 aan de macht was gekomen, mee begonnen.

Wat De Gaulle voor ogen stond, was even simpel als grandioos: het was niets meer of minder dan een totale herziening van de bestaande Atlantische en Europese stelsels. Tussen deze beide desiderata zat voor hem geen tegenstelling. Op 14 september 1958 ontving hij de Duitse bondskanselier Adenauer in Colombey. Hij zocht – en kreeg – bij hem steun voor zijn ideeën over een ‘Europees Europa’, zonder Engeland, dat los van de Verenigde Staten zou kunnen optreden. Op 24 september 1958 deed hij aan de Verenigde Staten en Groot-Brittannië een voorstel voor hervorming van de NAVO.

De Gaulle zei dus nee tegen de bestaande Atlantische en Europese politiek en het was niet de eerste keer dat hij nee zei. Integendeel, hij had al vele malen nee gezegd: nee tegen de Franse strategen die geloofden in de Maginotlinie, nee tegen Pétain toen die in 1940 de strijd wilde staken, nee tegen Churchill als die de Franse belangen schond, nee tegen Roosevelt, die in Frankrijk na de bevrijding een Amerikaanse bezettingszone wilde inrichten, nee tegen Eisenhower toen die zei dat de Franse troepen Straatsburg, dat zij net hadden bevrijd, weer moesten ontruimen, nee tegen het Franse volk, dat in 1946 zijn staatkundige ideeën niet wilde aanvaarden, nee tegen de *pieds noirs* die Algerije Frans wilden houden en nee tegen de generaals die tegen hem in verzet kwamen. Malraux schreef over De Gaulle: ‘Hij is alleen maar op zijn gemak als hij “Nee” zegt!’² Dat verzet, die neiging tot rebellie kwam voort uit zijn karakter, zijn vorming als leider en zijn ‘certaine idée de la France’, dat hij in de bekende openingszinnen van zijn oorlogsmemoires heeft geformuleerd, namelijk dat ‘la France ne peut être la France sans la grandeur’. Om zijn ideeën en zijn persoonlijkheid te begrijpen moeten we teruggaan naar het begin: zijn jeugd, zijn opvoeding en zijn keuze voor een militaire carrière.

IN DIENST VAN FRANKRIJK,
1890-1958

'Les armes sont [...] éternelles.'

CHARLES DE GAULLE, *Le fil de l'épée*

Op 17 juni 1940 nam brigadegeneraal Charles de Gaulle een beslissing die zijn leven voorgoed zou veranderen. De Duitse legers hadden Frankrijk in nog geen zes weken tijd volledig onder de voet gelopen. De regering onder leiding van De Gaulles vroegere meester en beschermheer, maarschalk Pétain, waartoe De Gaulle op 6 juni 1940 als staatssecretaris van Defensie was toegetreden, zag geen andere oplossing meer dan de strijd te staken en Duitsland om een wapenstilstand te vragen. De Gaulle zag dat anders. Hij vloog die dag naar Londen en deed op de 18de juni een oproep aan alle Fransen om samen met hem de strijd voort te zetten. Dit beroemde 'Appel du 18 Juin' werd door weinig Fransen gehoord en zijn volgelingen en medestrijders waren gering in aantal. Generaal De Gaulle zei nee tegen de Franse regering. Daarmee werd hij juridisch gezien een muiter en in veler ogen een landverrader. Hij werd dan ook door een Franse rechtbank ter dood veroordeeld en zijn goederen werden verbeurd verklaard. Hij stond echter 'aan de goede kant van de geschiedenis', zoals men tegenwoordig wel zegt, en keerde vier jaar later als overwinnaar in Parijs terug. Op 26 augustus 1944 liep hij in triomf van de Arc de Triomphe via de Champs Élysées naar de Notre Dame voor de overwinning. Een jaar later, op 13 augustus 1945, werd Pétain op zijn beurt door een Franse rechtbank ter dood veroordeeld, maar De Gaulle verleende hem gratie.

In 1945 was De Gaulle de onbetwiste leider en redder van Frank-

rijk, maar het Franse volk bleek al snel niet bereid de oorlogsleider in vreedestijd te volgen. Zoals in andere landen, waaronder Nederland, was vernieuwing het parool maar restauratie de realiteit. De Gaulle trad teleurgesteld terug, maar twaalf jaar later, toen de oorlog in Algerije op zijn hoogtepunt was en een burgeroorlog in Frankrijk dreigde, wist president Coty geen andere oplossing meer dan een beroep te doen op 'le plus illustre des Français'. De Gaulle werd premier en kort daarna president. In die twee functies zou hij nog vele malen nee zeggen.

De Gaulle was bijna vijftig jaar oud toen hij zijn beslissende stap deed. De rest van zijn leven zou hij 'de man van 18 juni' blijven. De eerste halve eeuw van zijn bestaan was minder eenduidig. Hij was een opvallende militair, dat is zeker, opvallend door zijn ambitie, eruditie, intelligentie en leiderschapskwaliteiten, opvallend ook door zijn zelfverzekerdheid en natuurlijk door zijn uitzonderlijke lengte, al bestaat daarover enige onduidelijkheid. Volgens de officiële cijfers van de militaire academie van Saint-Cyr was hij 1,86 meter toen hij daar aankwam en 1,88 bij zijn vertrek. Zijn biograaf Jean Lacouture houdt het echter op 1,94 meter. Hoe dan ook: hij was lang, zeker voor een Fransman en zeker voor die tijd. Zijn militaire carrière was echter niet bijzonder briljant geweest. Hij was in 1940 nog altijd kolonel en werd pas in mei 1940 brigadegeneraal (de laagste generaalsrang) en dat op tijdelijke basis. Doordat hij al vroeg in de Eerste Wereldoorlog krijgsgevangen was gemaakt, had hij weinig kans gehad op het slagveld roem en glorie te verwerven. Op de Hogere Krijgsschool kreeg hij een middelmatige beoordeling. Zijn geschriften vielen niet in goede aarde bij zijn meerderen. Zijn goede relatie met Pétain, de grote man in Frankrijk na de Eerste Wereldoorlog, werd verstoord door een probleem over de auteursrechten van een boek. Zijn ideeën over de beslissende rol van de tanks in een komend conflict werden in Duitsland toegepast maar vonden in Frankrijk geen gehoor. Hij was, kortom, een omstreden figuur en zou dat tijdens de Tweede Wereldoorlog blijven.

Hij streed tegen de Duitsers waar het kon, maar bijna evenzeer

tegen de door Pétain in Vichy geïnstalleerde collaborerende regering. Hij had vele rivalen die hoger in rang waren en soepeler van karakter maar die het uiteindelijk allemaal tegen hem aflegden. Hij was bijna voortdurend in conflict met zijn grote bondgenoten, Churchill en Roosevelt, over iedere kwestie die de Franse eer of het Franse belang aanging en werd door hen buiten de grote beslissingen over de oorlog (de landingen in Noord-Afrika en in Normandië) en de toekomstige vredesregeling (Jalta, Potsdam) gehouden, maar uiteindelijk kon men niet om Frankrijk en, tot veler spijt, ook niet om De Gaulle heen. Daarom werd hij in 1958 door de Franse president de meest illustere Fransman genoemd en nog weer een halve eeuw later door het Franse volk uitgeroepen tot 'de grootste Fransman aller tijden'. Zozeer bepalen, naast oordeel en intellect, toeval en krijgskans het lot van de leider.

Soldaat van Frankrijk

Charles de Gaulle – zijn volledige naam was Charles André Joseph Marie de Gaulle – is op 22 november 1890 geboren. Hij was het derde kind en de tweede zoon van Henri de Gaulle en Jeanne Maillot. De oudste zoon Xavier was geboren in 1887, het tweede kind en de enige dochter Marie Agnès in 1889. Na Charles kwamen nog twee zonen, Jacques en Pierre. Zij maakten alle vier een mooie carrière. Xavier en Jacques als mijnbouwkundig ingenieur, een opleiding waarmee je in Frankrijk van alles kon worden. Pierre studeerde rechten en ging bij een bank werken. Hij was de lievelingsbroer van de generaal en de enige die ook in de politiek ging. Hij stierf aan een hartaanval tijdens een bezoek aan zijn broer in het Élysée, iets wat Charles de Gaulle zeer aangreep. Hij was ook erg gesteld op zijn enige zuster, al vond hij wel dat ze te veel praatte.

Charles is geboren in Lille, de Noord-Franse stad die in het Nederlands Rijsel heet. Lille is een grote industriestad die tevens de hoofdstad is van de provincie die kort en bondig ‘Nord’ heet. Hij was dus een man uit het noorden, ‘un Français du Nord’, en dat heeft zijn visie op Frankrijk zeker beïnvloed. Het noorden heeft niet alleen een reputatie van ongezelligheid, degelijkheid en hard werken, maar het is ook het enige gebied waar Frankrijk geen natuurlijke grenzen heeft, zoals elders de Rijn, de Alpen, de zeeën en bergen dat zijn. Het is dan ook het gebied waar eeuwenlang is gevochten, waar in de Grote Oorlog van 1914-1918 meer gevocht-